

Kasper Steinfeldt Tipsmark er ph.d.-studerende ved Afdeling for Historie og Klassiske Studier på Aarhus Universitet med et projekt om equin kultur og hestens rolle ved Christian 4.s hof. Derudover er han tilknyttet Dansk Center for Herregårdsforskning på Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

Keywords: Hest; Adelshistorie; Animal Studies; Eske Brock; Adelsvælden.

HERREMAND TIL HEST

Equin adelskultur i dagbøgerne efter rigsråd Eske Brock

Adelens hestehold og herregårdens heste var en grundlæggende og uomgængelig del af 15- og 1600-tallets danske adelskultur. Med udgangspunkt i rigsråd Eske Brocks dagbøger fra begyndelsen af 1600-tallet har denne artikel til formål at undersøge netop dette element af adelskulturen og i den sammenhæng lægge særlig vægt på hestens mangesidede rolle som redskab og symbol i periodens adelige dagligdag.

For alle samfundslag i det førmoderne og tidlige moderne samfund indtog hesten en fundamental rolle som dagligt redskab og transportmiddel, men for adelstanden var hesten særligt central og definerende.¹ Som der skal argumenteres for, eksisterede der en hestekultur hos adelen, en *equin* adelskultur.²

Den danske adel opstod i senmiddelalderen som en afgrænset stand, der nød særskilte privilegier på baggrund af kongelig krigstjeneste til hest, i en tid hvor den rustede adelsrytter dominerede slagmarken.³ I 15- og 1600-tallet bevirkede militærteknologiske og taktiske udviklinger på de europæiske slagmarker imidlertid,

1 Gennem 1500-tallet fik hesten stigende betydning som trækdyr i forbindelse med arbejdsopgaver, der tidligere blev udført af okser. Dette gjorde sig gældende hos bondestanden, såvel som borgerskabet og adelen. Thomas 1983, s. 26; Edwards 2007, s. xi-xii + 1-2.

2 Begrebsafklaring af termen *equin* følger senere.

3 Poulsen 2001, s. 55.

at rytteriets dominans blev overtrumpet af tætte infanteriformationer og krudtvåben.⁴ På dette tidspunkt var hesten blevet et centralt og definerende element i den danske adelskultur ikke mindst i kraft af den equine krigstjeneste, der fortsat var tæt knyttet til adelen.⁵ Men hestens rolle i adelskulturen dækker over mere end dette, idet den ikke kun fungerede som et redskab i krig. Hesten forbandt rent faktisk adelen med slægt og spredte godsbesiddelser, fungerede videre som udtryk for velstand og magt, affødte en materiel kultur med vidtrækkende, samfundsmæssige berøringsflader, og vigtigst af alt førte den adelsmændene ind i og til og fra den kongetjeneste, hvorved de definerede sig som stand.⁶

Med udgangspunkt i dagbøgerne efter rigsråd Eske Brock, har denne artikel til formål at undersøge det daglige aspekt af equin adelskultur i slutningen af 1500-tallet og begyndelsen af 1600-tallet, for derved at diskutere hestens rolle som praktisk redskab og argumentere for dens betydning som meningsbærende symbol i hverdagen.

Den adelige kultur og hestens kulturhistorie behandles ofte som to separate felter, men overlapper unægteligt hinanden, og det er netop i skæringspunktet mellem de to studiefelter, at indeværende artikel har til formål at slå ned. Artiklens fokus vil både ligge på det konkrete objekt for undersøgelsen, hesten, og på den omgivende kultur og opfatte dem som to samspillende og af hinanden afhængige faktorer. Begrebet *hestekultur* eller *horse culture* ville være nærliggende at benytte i denne sammenhæng, men dette begreb anvendes allerede indenfor antropologien og etnologien til at beskrive nomadekulturer, hvis hele eksistens er bundet op omkring hesten.⁷ Dette forhold bevirker, at begrebet *hestekultur* kan være misvisende. Af hensyn til denne problematik vil her anvendes begrebet *equin adelskultur* til at beskrive det element af adelskulturen, som centrerer sig om hestehold og brug af hesten. *Equin* er afledt af det latinske ord for hest – *equus* og relaterer til det moderne ord *ekvipage*, der benyttes om hest og rytter som en samlet enhed.⁸ Ved at anvende begrebet *equin adelskultur* får vi, mener jeg, således et bredere og mere dækkende begreb, som favner både hest, rytter og den omkringværende adelskultur.

Den adelshistoriske forskning og hestens kulturhistorie

Den equine adelskultur kan overordnet inddeles i tre situationsbestemte felter, som omhandler hestens brug ved det kongelige hof, i krig og i dagligdagen. Inden-

4 Se Roberts 1995.

5 Se KJV Jespersen 1977.

6 Se Bisgaard 1988; Tipsmark 2015, s. 39–45.

7 Sarbassova 2015.

8 The Oxford Latin Dictionary – Equus ; www.ordnet.dk – Ekvipage 27.11.2017.

for den danske forskning i 15- og 1600-tallets adelskultur er det hofrelaterede og krigsmæssige aspekt af equin adelskultur til en vis grad undersøgt, hvorimod det daglige aspekt fremstår underbelyst.⁹ Ved at fokusere på den daglige anvendelse af hesten som redskab og symbol er det muligt at belyse et område af adelskulturen, som umiddelbart kan synes selvindlysende, men ikke desto mindre havde en omfattende betydning i den adelige hverdag.

I forhold til det daglige aspekt af equin adelskultur har Troels Troels-Lund ydet et værdifuldt bidrag i form af hans omfattende værk *Dagligt Liv i Norden*, hvor han gennem et afsnit i første bog bredt beskriver 1500-tallets rejsepraksis.¹⁰ På baggrund af et udpræget fokus på hest og vogn som redskab til landtransport giver dette afsnit anledning til videre diskussion af hestens rolle som transportmiddel, men denne funktion dækker blot ét element af den equine adelskultur, som også omfatter hestehold generelt, materielle genstande, ceremoniel brug og så videre. Der eksisterer en mængde litteratur vedrørende det frederiksborgske stutteri som eksempelvis J. Jensens værk *Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris historie* og Lisbeth Nielsens artikel „Kongelig hesteavl i Danmark før og efter Enevælden“.¹¹ Disse giver udmærket indblik i tidens stuttedrift og hestehold, men de har dog set fra et adelshistorisk perspektiv et snævert fokus på kongehuset.¹² Antologien *Svøbt i Mår* fra 1999-2002 repræsenterer et af de nyeste kulturhistoriske værker, som, udover at beskrive dansk folkevisekultur fra 1550-1700, går i dybden med dansk adelskultur i samme periode.¹³ Rikke Agnete Olsens bidrag her beskæftiger sig i denne forbindelse direkte med adelens dyr, særligt hunde og stude, men der ofres kun en halv side på at beskrive det adelige hestehold.¹⁴

Indenfor den internationale forskning forholder det sig imidlertid anderledes. Her har der de seneste år været et voksende fokus på hestens kulturhistorie og equin kultur i den tidligmoderne periode. Denne vækst kan i særlig grad tilskrives et netværk af forskere med speciale i netop dette felt og disse står bag to nylige antologier om hesten i kulturhistorien, hvoraf flere bidrag omhandler equin adelskultur. Antologierne har følgende titler: *The Culture of the Horse – Status, Discipline and Identity in the Early Modern World* og *The Horse as Cultural Icon – The Real and the Symbolic Horse in the Early Modern World*.¹⁵ Ydermere udgav Peter Edwards, medlem af dette internationale netværk, i 2007 værket *Horse and Man in Early Modern England*, der detaljeret går i dybden med daglige aspekter af equin kultur i det tidligmoderne England, herunder også equin adelskultur.¹⁶

9 Eks. Nielsen 1996; Jørgensen 1995; Jørgensen 1997; Madsen 1897; KJV Jespersen 1977.

10 Troels-Lund 1929-1931, bog 1, s. 85-117; Stoklund 2003, s. 25-46.

11 Jensen 2002; Nielsen 1996; Se også Ettrup 1997; NHM Frederiksborg 1981.

12 NHM Frederiksborg 1981; Jensen 2002; Ettrup 1997; Nielsen 1996.

13 Lundgreen-Nielsen 2002, se bidrag af A.S. Christensen.

14 Olsen 2002, s. 151-160.

15 Raber 2005; Edwards 2011.

16 Edwards 2007.

Dette voksende fokus på hestens kulturhistorie placerer sig forskningsmæssigt under det relativt nye felt *Dyrehistorie* eller *Animal History*, der med sine rødder i kulturhistorie, strukturalistisk antropologi og *Animal Studies* er udsprunget af et voksende fokus på marginaliserede grupper i historien, så som kvinder, børn og homoseksuelle.¹⁷ Det dyrehistoriske forskningsfelt er delt mellem *Animal History* på den ene side, hvor fokus ligger på dyrenes betydning for historien og deres plads i kulturhistorien, mens *Animal Studies* på den anden side lægger vægt på dyrenes *agency* og mere direkte søger at anskue dem som virkende aktører. Populært går det samlede felt under betegnelsen *the Animal Turn*, men det kan diskuteres, hvorvidt der er tale om en decideret vending.¹⁸ Flere studier indenfor *Animal Studies* har mødt en mængde berettiget kritik for at basere sig følelsesmæssigt på en moderne tilgang til håndtering af dyr og videre forsøge at psykologisere fortidens dyr, hvilket, vil jeg mene, er en diskutabel og problematisk praksis.¹⁹ Af den årsag positionerer denne artikel sig i højere grad under *Animal History*, da det ikke er hestens agens der undersøges, men derimod dens rolle som redskab og symbol i 15- og 1600-tallets adelskultur.

Et af de helt centrale værker inden for dyrehistorien er Keith Thomas' bog, *Man and the Natural World – Changing attitudes in England 1500-1800*, fra 1983, der på essayistisk og eksemplificerende vis opstiller et væld af tilgange til at anskue sammenspillet mellem kultur og natur, herunder også den urgamle forbindelse mellem mennesker og dyr.²⁰ I dansk sammenhæng er dyr ved flere lejligheder inddraget i historiske behandlinger som eksempelvis Poul Enemarks økonomihistoriske behandling af vestjysk studehandel, men der forefindes meget få eksempler på direkte dyrehistoriske studier.²¹ Udover Rikke Agnete Olsens populærhistoriske beskrivelse af hundens kulturhistorie, så fremstår Den Jyske Historikers temanummer fra 2009, *Folk og fæ – mennesker og dyr i historien*, som det mest reelle eksempel på dansk dyrehistorie.²² Gennem dette temanummer, som er redigeret af Anne Katrine Gjerløff og Jette Møllerhøj, præsenteres en udredning af dyrehistoriens historiografi samt en række artikler med dansk og skandinavisk dyrehistorie. Herfra kan det udledes at det overordnede formål og den fundamentale drivkraft bag dyrehistorie er at anvende dyr som en ny indgangsvinkel til kulturhistoriske studier og at sætte nyt fokus på dyrenes kulturhistorie og dyrene i kulturhistorien.

Ud fra en kulturhistorisk vinkel har denne artikel til formål at undersøge det daglige aspekt af equin adelskultur samt hestens rolle som redskab og symbol i

17 Gjerløff og Møllerhøj 2009, s. 13.

18 Se McDonell 2013; Swart 2007.

19 Der forefindes enkelte elementer af denne tendens i Edwards 2007 og Hyland 1998.

20 Thomas 1983.

21 Enemark 1983.

22 Olsen 1996; Gjerløff og Møllerhøj 2009.

hverdagen. Derved sættes fokus på et underbelyst emne indenfor den adelshistoriske forskning i dansk sammenhæng. Artiklens indgangsvinkel til adelskultur er inspireret af *Animal History*, og der vil gennem artiklen blive inddraget visse teorier fra dette forskningsfelt, som eksempelvis Marcy Nortons funktionsbestemte teori om domesticerede dyr, hvori husdyr inddeles i kategorier på baggrund af deres rolle og funktion.²³

Eske Brocks dagbøger og kilderne til equin adelskultur

Kilderne til equin adelskultur er talrige men ofte spredte og kortfattede. Adelsmanden Eske Brocks dagbøger indeholder adskillige noter om heste og vil af den årsag udgøre den røde tråd i indeværende artikel.²⁴

Eske Brock blev født på herregården Vemmetofte på Sydøstsjælland d. 24. december 1560 og døde på Dronningborg slot i Randers d. 22. december 1625.²⁵ Gennem Brocks ligprædiken, som blev læst af Aarhusbispen Jens Giødesen ved hans begravelse d. 30. december 1625, får vi en udførlig levnedbeskrivelse af den højadelige mands ophav, virke og embeder.²⁶ Eske Brock arvede i 1580 Brock-slægtens stamsæde, Gammel Estrup, og gennem sit liv forøgede han sine godsbesiddelser i en sådan grad, at han endte som landets rigeste herremand med en godsformue og indtægt på mere end 7.600 tdr. hartkorn.²⁷ Stigningen i hans velstand eksemplificeres bedst gennem rostjenestetaksationerne, som viser, at Eske Brock i 1587 blev takseret til 5 heste og i 1624 blev takseret til hele 27 heste.²⁸ Som modydelse for datidens adelsprivilegier blev det påregnet rigets adelsmænd at stille med en rustet rytter til rostjenesten for hver ca. 300 tønder hartkorn af deres indkomst og godsbesiddelse.²⁹ I 1596 blev Brock udnævnt til rigsråd i forbindelse med Christian 4's tiltrædelse som konge, og fik i samme ombering tildelt Dronningborg len, som dækkede et anseeligt område nord og syd for købstaden Randers.³⁰

På baggrund af sit embede som rigsråd, måtte Eske Brock jævnligt drage til og fra kongelig tjeneste og i forbindelse med besigtigelsen af sine godsbesiddelser, havde han ligeledes en høj rejseaktivitet, hvorved han tilbragte en stor del af sin

23 Norton 2012, s. 53–62. Denne teori uddybes i afsnittet „Funktionsbestemt teori om domesticerede dyr“.

24 Henvisninger til dagbogen forkortes til EB for „Eske Brock“ efterfulgt af dato, måned, år samt sidetal i Larsen 2005. Eks. EB. 16.10.1604 – Larsen 2005, s. 39.

25 Dansk Biografisk Leksikon 1979–1984: Eske Brock.

26 Giødesen 1626.

27 Dansk Biografisk Leksikon 1979–1984: Eske Brock.

28 Larsen 2005, s. 17.

29 KJV Jespersen 1977, s. 112.

30 Giødesen 1626; www.historiskatlas.dk – Grænser – 1660 – Len – Dronningborg – 27.11.2017.

Figur 1. Dette maleri af Eske Brock formodes at være udført i 1620 og portrætterer dermed en moden herre i 60'erne. Denne relativt høje alder afholdt ikke Eske Brock fra jævnligt at ride på rævejagt eller fare land og rige rundt i kongens tjeneste, hvilket dagbøgerne fra samme periode vidner om. Foto: Ann Malmgren 2010, Gammel Estrup - Herregårdsmuseet.

tid til hest eller i vogn på vej gennem riget. Disse rejseaktiviteter er blot et udsnit af de mange noter, som Brock gjorde i sine dagbøger fra perioden 1604-1622, hvor årene 1604, 1608-09, 1611-13, 1617, 1619 og 1622 er bevaret til i dag og udgivet af Landbohistorisk Selskab i 2005.³¹ Dagbøgerne har høj kulturhistorisk værdi og giver gennem adskillige noter om handler, logistik og besøg et detaljeret indblik i en adelsmands dagligdag. Modsat den moderne forståelse af dagbogsgenren – men tidstypisk – nedfældede Brock ikke personlige oplevelser eller refleksioner, og optegnelserne bærer af den grund ikke dagbogsgenrens moderne subjektive præg. Dagbøgerne var for Eske Brock et administrativt redskab til at overskue sine foretagender og sin færden fra dag til dag gennem korte notitser, hvorved skrivestilen tangerer almanakgenren.³² Eske Brock var ganske vist en af landets rigeste adelsmænd, men hans daglige gøren og laden adskiller sig ikke nævne-

31 Larsen 2005.

32 I flere tidligmoderne almanakker var der blanke sider med plads til kortfattede noter.

værdigt fra øvrige standsfæller, hvorved indholdet i hans dagbøger er repræsentativt for den gængse højadelmand.³³ Dette kommer blandt andet til udtryk, hvis man sammenligner Eske Brocks dagbøger med svigersønnen, Jørgen Skeels, dagbogsnotater fra samme periode.³⁴ Ud fra Eske Brocks dagbøger har vi mulighed for at få et indblik i periodens equine adelskultur og på baggrund af de mange noter, som relaterer til equin kultur, fremgår det tydeligt, at hesten indtog en central rolle i den adelige dagligdag. Grundet dagbogens form er noterne imidlertid kortfattede, og equin adelskultur synes at være en så selvfølgelig og integreret del af dagligdagen, at omgangen med heste ikke beskrives i detaljer. For at nå sådanne detaljer vil artiklen inddrage en række samtidige og supplerende kilder, som genre-mæssigt adskiller sig fra Eske Brocks dagbøger. Det drejer sig blandt andet om Sophie Brahes regnskabsbog fra 1627-1640, inventariet efter Siegfried von Rindscheid fra 1608, Ditlev Ahlefeldt erindringer fra 1617-1660 og en anonym hestelægebog fra 1632.³⁵

Adeligt hestehold og hesten i den adelige dagligdag

Som nævnt i indledningen spillede hesten en central rolle i 15- og 1600-tallets danske adelskultur dels som redskab i krig, men i særdeleshed også som et uundværligt redskab i den adelige dagligdag. Den equine adelskultur var omfattende, og vi skal i de følgende afsnit se nærmere på udstrækningen af det adelige hestehold, materielle levn og den praktiske anvendelse af hesten som redskab.

Bygninger og landskab

Det adelige hestehold manifesterede sig i form af stald- og ladebygninger, men også i det omkringliggende herregårdslandskab kom hesteholdet til syne. Omkring 1600 påbegyndte Eske Brock en omfattende ombygning af sit stamsæde Gammel Estrup, og i den forbindelse opførte han et nyt og imponerende avlsanlæg i røde munkesten. Dette anlæg omfattede ladebygninger til tørring og opbevaring af korn, staldbygninger til vinteropfedning af stude, og en herskabsstald til det adelige herskabs egne heste.³⁶ På andre herregårde finder vi ligeledes herskabsstalde fra samme periode, som eksempelvis på herregården Tjele der var

33 Simonsen 1842-1843, bind 1, s. 2-3; Larsen 2005.

34 J. Skeel 1615-1627 - Bang 1893-1895.

35 Brahe 1627-1640 - Paulsen 1955; Rindscheid 1608 - Steensberg 1975; Ahlefeldt 1617-1660 - Bobé 1922; Heste Lægedom 1632. Derudover også Jacob Ulfeldt 1578 - Rasmussen 1978; Christen Skeel 1619-1627 - Tomner 1962; Jørgen Skeel 1615-1627 - Wad 1893.

36 Nielsen 1993 s. 135-152; Se Enemark 1983 for mere om studehandel.

ejet af Christen Munk (død 1612) og Anne Skram Fasti (1540-1612).³⁷ Modsat staldbygningen på Gammel Estrup står denne herskabsstald i stråtækt bindingsværk, og er af noget mindre dimension. Første halvdel af 1600-tallet var præget af svingende landbrugskonjunkturer, hvilket bevirkede, at herregårdsbyggerierne ikke så den samme vækst som i sidste halvdel af 1500-tallet.³⁸ Det kan derfor tolkes som en statusmarkering, at Eske Brock som velhavende godsmagnat byggede sine staldbygninger i munkesten frem for det billigere bindingsværk. Fælles for de to staldbygninger er imidlertid deres placering, idet de begge ligger nærmere herregårdens hovedbygning end de resterende avlsbygninger, hvilket er en tendens som går igen på flere herregårde.³⁹ Dette har uden tvivl rod i praktiske omstændigheder, da det netop var denne del af avlsanlægget herskabet frekventerede oftest, men ud fra hovedbygningens rolle som herregårdsanlæggets centrum, synes der ydermere at fremstå et bygningsmæssigt og animalsk hierarki, hvor herskabsstaldene rangerede over de andre avlsbygninger, og den adelige ganger rangerede over arbejdsheste og stude. Staldbygningerne lå oftest i forbindelse med de resterende avlsbygninger, men deres nærmere placering til hovedbygningen vidner om herskabsstaldenes tilknytning til den adelige sfære og dermed også hestenes forbindelse til denne.⁴⁰

Hesteholdet manifesterede sig ligeledes i det omkringliggende herregårdslandskab, hvor der siden middelalderen blev holdt heste i indhegnede områder, kaldet hestehaver.⁴¹ Eske Brock noterede d. 16. oktober 1604, at han på vej til Viborg gik på jagt i Skjern hestehave, hvilket er et eksempel på, hvordan disse indhegninger gav navn til geografiske områder, hvoraf mange stadig bærer dem den dag i dag.⁴² Der blev også holdt heste på afsidesliggende næs eller øer som eksempelvis øen Hjelm sydøst for Djursland, hvor lensmanden til Kalø på vegne af kronen holdt avlsstod med kapacitet til at føde 18 hopper.⁴³ Hesteholdet var således med til at forme kulturmiljøet og det aristokratiske landskab, hvor afgrænsede og indhegnede områder fik navn af hestehave, mens græssende gangere var en konstant og synlig påmindelse om den adelige velstand og status.⁴⁴

37 Roussell 1963-1968 - Tjele.

38 Hansen 1964, s. 112-149; KJV Jespersen 1977, s. 151-152; L. Jespersen 2001, s. 483-484.

39 Se eks. Bidstrup og Clausholm om end disse stalde er af noget nyere dato; Roussell 1963-1968.

40 Edwards 2007, s. 4.

41 KLN 1956-1978 Enemark - Hestehandel, s. 524.

42 EB 16.10.1604 - Larsen 2005, s. 39.

43 Trap 1963 Randers Amt, s. 998.

44 Vedr. termen *aristokratisk landskab* se Hansson 2006. Han kan dog kritiseres for ikke at understrege hestehavens rolle i det aristokratiske landskab.

Equine genstande og samfundsmæssige berøringsflader

Udover at manifestere sig i bygninger og landskab affødte det adelige hestehold en omfattende materiel kultur med en bred samfundsmæssig berøringsflade.⁴⁵ I Eske Brocks dagbøger optræder en række materielle aspekter af equin adelskultur, hvor betaling for foder, hø og strøelse fremstår som praktiske omstændigheder ved det adelige hestehold og genstande som sadler, sadelgjorde, seletøj, støvler og jernbeslåede hestesko udgjorde de materielle forudsætninger for anvendelsen af hesten som redskab.⁴⁶ Alle disse genstande var knyttet til specialiserede håndværkere, som tjente deres levebrød på baggrund af hestens centrale funktion som transportmiddel i datidens samfund. Et tysk værk fra 1568 oplister samtlige af datidens samfundsgrupper og håndværk, hvoraf en betragtelig del relaterer til equine håndværkere deriblandt de oplagte erhverv som sadelmager, smed og vognmager, men i beskrivelserne af erhverv som skrædder, bjældemager og harnisksmed lægges der også vægt på equine produkter.⁴⁷ I forbindelse med disse specialiserede håndværkere noterede Eske Brock blandt andet, hvorledes han betalte *Knudt Remsnir j Randers for 8 salgior, 9 grimer, 9 par stiler* og hvordan han *kiøffue jern att leffuere Morten Smedt til hestene att beslaa*.⁴⁸

Udover specialiserede håndværkere krævede det adelige hestehold et betragteligt antal bønder og tjenestefolk af lavere stand. Eske Brock skrev for eksempel, hvordan han tog *Helmer Berider j tjeneste* og hvorledes han *afferdigit Chresten Stalddreng offuer Skone medt den gro stodhest*.⁴⁹ Disse og andre dagbogscitater viser den daglige og personlige kontakt, som Eske Brock havde med tjenestefolk og håndværkere fra de lavere lag i samfundet. 15- og 1600-tallet var ellers en tid, hvor rigets befolkning på ideologisk såvel som praktisk plan var opdelt i et skarpt afgrænset stændersamfund med nøje skel mellem gejstlige, bønder, borgere og adelige, men Eske Brocks dagbøger er et eksempel på, hvordan der var kontakt mellem disse skel i forbindelse med daglige gøremål og godsadministration.⁵⁰ På baggrund af dette og lignende forhold i Sophie Brahes regnskabsbog kan det adelige hestehold og det materielle grundlag for equin adelskultur tjene som eksempel på et af dagligdagens mange sociale knudepunkter med samfundsmæssige berøringsflader på tværs af stænderne.⁵¹

45 Edwards 2007, s. 1–2.

46 Se EB 1604–1622 – Larsen 2005.

47 Sachs 1568 – Bløsen 2012.

48 EB 03.05.1609 – Larsen 2005, s. 66; EB 07.03.1608 – Larsen 2005, s. 46.

49 EB 28.11.1609 – Larsen 2005, s. 41; EB 12.04.1617 – Larsen 2005, s. 153.

50 Rasmussen 2002, s. 129–146.

51 Sophie Brahe 1629–1630 – Paulsen 1955, s. 25–48.

Det konstruerede dyr

I 15- og 1600-tallet blev der eksperimenteret med alkymi og andre metoder, hvorved mennesket kunne kontrollere og forme naturen.⁵² Dette forhold kom også til udtryk indenfor hesteavl, hvor der målbevidst blev avlet efter tidens skiftende mode. I den forbindelse indtog hesten en interessant position imellem at være et naturgivent væsen og en menneskeskabt genstand, som kunne formes efter for-godtbefindende. Tidens hesteideal varierede efter hestens anvendelse, men det var generelt foretrukket, at hesten var kompakt og muskuløs med bred hals og bringe, konvekst hoved og høj forbensaktion.⁵³ I sin artikel om hestehandel i *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* viser Poul Enemark, hvorledes den frisiske hest var højeste mode i første halvdel af 1500-tallet.⁵⁴ Denne hesterace var forsat eftertragtet i Eske Brocks tid, og han beskrev d. 24. april 1613, hvordan han solgte en lydig hollænderhest for 12 rigsdaler.⁵⁵ Men Eske Brocks dagbøger vidner samtidig om et skifte i tidens hestemode, idet han d. 4. april 1604 importerede 16 spanske hopper til stuttoriet på Dronningborg efter missive fra Christian 4., som ønskede at forædle sin hestebestand.⁵⁶ Andre hesteracer som eksempelvis „neapolitaneren“, „tyrkomaneren“, „russeren“ og „berberen“ talte blandt tidens populære heste, men også den danske hest var anerkendt på det internationale marked, hvilket blandt andet fremgår af den store hippolog Georg Engelhard von Löhneysens værk fra 1609.⁵⁷ De danske adelsmænd blev bekendt med denne internationale hestemode under deres dannelsesrejser til Europas universiteter, og i 1622 beskrev Eske Brock en hest, som hans søn Lave Brock havde sendt hjem fra Paris.⁵⁸ Det var en bekostelig affære at købe og importere disse heste, hvilket Ditlev Ahlefeldt understregede i sine erindringer fra 1617-1660 og gennem en rejseinstruks fra 1652 forbød Christen Skeel direkte sin søn at holde dyre heste under hans dannelsesrejse.⁵⁹ Disse mange hesteracer med rod i nationaliteter vidner om en fælleseuropæisk adelskultur med skiftende mode, hvori hesten indgik som et centralt element gennem import og eksport, men dette racevalg vidner også om et kulturskifte i det tidligmoderne Europa, som i stigende grad åbnede sig i forhold til omverdenen så som Tyrkiet, Rusland og Nordafrika.

52 Christianson 2006, s. 174-176.

53 Nielsen 1996, s. 57-58.

54 KLN 1961 Enemark - Hestehandel, s. 525.

55 EB 24.04.1613 - Larsen 2005, s. 134. Med *hollænderhest* referer Eske Brock til den frisiske hesterace, som stammer fra det nordhollandske område Frisland.

56 EB 04.04.1604 - Larsen 2005, s. 31; Kancelliets Brevbøger 1603-1608, s. 140.

57 Edwards 2007, fig. 6; Löhneysen 1609, s. 83-91; Nielsen 1997, s. 59-60.

58 Se Tipsmark 2017. EB 19.10.1622 - Larsen 2005, s. 204. Eske Brocks søn, Lave Brock, døde i Paris i 1619. Det er uvist, om han selv sendte hesten hjem, eller om den blev sendt hjem efter hans død.

59 Ahlefeldt 1617-1660 - Bobé 1922, s. 29; Christen Skeel 1652 - L. Jespersen 1994, s. 266.

Figur 2. På dette kobberstik fra Antoine de Pluvinels ridemanual anno 1629 ser man tydeligt datidens hesteideal. En muskuløs og kompakt krop med stærkt bagparti, bred hals og svagt krummet næseryg. Foto: Københavns Universitetsbibliotek.

Det var ikke blot racen, der blev avlet efter, men også hestens farve.⁶⁰ Ved det kongelige frederiksborgske stutteri beskrives flere af avlshingstene efter deres farve: sort, grå, brun, lysebrun, mørkebrun, sortbrun samt rød og der var to avlsstod, som direkte blev kaldt det brune stod og det grå stod.⁶¹ Eske Brock anvendte i høj grad farver til at beskrive og præcisere, hvilke heste han refererede til. Som eksempelvis: *en brunblesset folle, den gra jagtklipper og en lyden sort hest*.⁶² Men der var også en videnskab forbundet med hestens farve, og i datiden mente man, at der var knyttet specielle karakteristika til de forskellige kulører, hvilket blandt andet kommer til udtryk gennem dette uddrag af en anonym hestelægebog fra 1632:

Om Lød eller Farffue

En Hest som er sort/rød/ eller ganske huid/ uden all anden Farffue/ gider vel arbeydet. Heste som er huidgraa/ oc megit huit deriblant/ de ere gierne lystige oc meget gode: En huidblacket Hest er i marcken utro/ men de ar-

⁶⁰ Nielsen 1996, s. 53–54.

⁶¹ Jensen 2002, s. 23–32.

⁶² EB 17.12.1604 – Larsen 2005, s. 41–42; EB 25.03.1609 – Larsen 2005, s. 64; EB 24.04.1613 – Larsen 2005, s. 133–134. Vedrørende farvebetegnelse af husdyr se Sørensen 1963.

*beyde gierne. De Sortegraa Heste met megit huit iblant/ de ere utro/ men de gaa oc løbe hart...*⁶³

Denne forestilling om farver og deres betydning går igen i Georg Engelhard von Löhneysens *Della Cavaleria* fra 1609, og det er ikke umuligt, at den anonyme danske forfatter har ladet sig inspirere af netop dette værk.⁶⁴ Hvorvidt der er belæg for disse teorier, må stå hen i det uvisse, men de giver et interessant indblik i datidens verdenssyn, hvor videnskab, udseende og årsagsforklaring gik hånd i hånd.⁶⁵

Eske Brock avlede selv heste på en del af sine skånske hovedgårde, og gennem sit hverv som lensmand på Dronningborg overså han kongens avlsstod samme sted.⁶⁶ Det var i denne forbindelse, at han i april 1604 importerede 14 unge spanske hopper, og i 1609 må de have nået en avlsdygtig alder, for d. 30. april ankom *en af Kongl. Maytz. koelle hidt med den hest der skulle goe med stoden*.⁶⁷ Med *hest* menes der hingst, og det er muligt, at der er tale om avlshingsten Jomfru, som i 1604 befandt sig ved det kongelige frederiksborgske stutteri.⁶⁸ Denne formodning styrkes, idet Eske Brock d. 29. april 1613 nævnte, at han lod *hestene kome vdt til hopperne, och sprang Jomfruen [på] en sordt hoppe medt thre huide ben och en stiern*.⁶⁹ Det kan synes en anelse komisk at kalde en avlshingst for *Jomfruen*, og det er uklart, hvorvidt der er tale om datidig humor, eller hesten som udtryk for tidens astrologiske interesse var opkaldt efter stjernetegnet af samme navn. Historien om Jomfruen er interessant, da vi i dette sjældne tilfælde kan følge enkelte dele af et specifikt dyrs livsforløb i begyndelsen af 1600-tallet. Efter et virksomt liv som avlshingst ved det frederiksborgske stutteri, kom Jomfruen til Dronningborg i 1609, hvor den fortsatte sit virke, indtil Eske Brock i 1617 solgte den efterhånden aldrende hest for en relativt beskedne sum af 20 slette daler.⁷⁰ På den måde kan vi følge Jomfruens vej fra fornem, kongelig avlshingst til gammelt, provinsielt øg.⁷¹

I forbindelse med navngivning af heste er det interessant, at det udelukkende var en del af avlshingstene, som blev kaldt ved egennavne, hvorimod hopperne konsekvent blev refereret til i antal og præciseret gennem farve. Det er muligvis en overtolkning at kalde dette en spejling af datidens patriarkalske samfund, men

63 Heste Lægedom 1632, scan 12-13.

64 Löhneysen 1609, s. 57; Nielsen 1996, s. 53; Heste Lægedom 1632, scan 10-12.

65 Denne tænkning er ikke begrænset til det førmoderne og tidligmoderne samfund, men optræder eksempelvis også i forbindelse med kvægavl i slutningen af 1800-tallet. Se Gjerløff 2009.

66 EB 01.05.1622 - Larsen 2005, s. 194; EB 24.08.1608 - Larsen 2005, s. 53.

67 EB 30.04.1609 - Larsen 2005, s. 66.

68 Jensen 2002, s. 23.

69 EB 29.04.1613 - Larsen 2005, s. 134.

70 EB 21.03.1617 - Larsen 2005, s. 151. I dagbøgerne nævnes også eksempler på heste til en værdi af 100 rigsdaler. EB 17.08.1609 - Larsen 2005, s. 71-72.

71 Salgsprisen på 20 slette daler er dog mere, end hvad visse andre heste blev solgt for, så helt udtjent var Jomfruen altså ikke.

ikke desto mindre viser det en differentiering mellem hestene, hvor visse blev opfattet som subjekter og andre som objekter. Ydermere herskede der en forholdsvis klart afgrænset arbejdsfordeling, hvor hopper primært blev anvendt til avl, mens hingste og vallakker var at foretrække som arbejds- og ridedyr. Også i denne sammenhæng øjnes der biologisk determinerede paralleller til menneskelige forhold, hvor eksempelvis en adelsdames fornemmeste opgave var at bære slægtens fremtidige generationer, mens hendes mand drog ud i kongens tjeneste.⁷²

I Danmark blev Avlsstoddene, som tidligere nævnt, holdt på afsidesliggende øer eller i indhegnede hestehaver, men det var ikke altid muligt at holde bøndernes arbejdsheste adskilt fra de adelige rideheste, hvilket udmundede i, at Christian 4. i 1622 udstedte en forordning om at ingen præste-, borger- eller bønderheste måtte gå løs i disse områder.⁷³ Som Lisbet Lund Nielsen påpeger i sin artikel om det frederiksborgske stutteri, havde denne forordning dels til formål at sikre græsninngen, men primært at forhindre bønderheste i at bedække de fornemme hopper og dermed forringe det ideal der blev avlet imod.⁷⁴ Den tyske historiker Magdalena Bayreuther lægger imidlertid en interessant tolkning ned over denne avlspraksis i tysk øjemed, idet hun ser en iøjnefaldende sammenhæng mellem stutteriernes stambøger og de adelige slægtsbøger. I en tid hvor det var bydende nødvendigt at kunne påvise velbyrdigt ophav, da korrelerer stambøgernes fokus på hingstelinjer med slægtsbøgernes nøje udførte anetavler, hvorved adelstanden synes at spejle sig selv og sine idealer i den ædle gang og hesteavl.⁷⁵ I Danmark var den adelige hesteavl endnu ikke sat i et stramt system med nøje udførte stambøger, men hvis man tager tidens mange ligprædikener og deres detaljerede fokus på velbyrdigt ophav i betragtning, synes det ikke at være en urimelig tolkning.⁷⁶

Hesten som redskab og måleenhed

15- og 1600-tallets adelsmænd lærte at anvende hesten som redskab allerede fra barnsben, og særligt i deres ungdomsår var ridning et ufravigeligt element af de såkaldte adelige eksercitsler.⁷⁷ I Eske Brocks ligprædiken får vi at vide, at han studerede og blev undervist ved *adskillige andre fornemme Academier oc steder i Tydskland*.⁷⁸ Ved disse akademier, såvel som ved det danske akademi i Sorø, blev der undervist i ridning, hvilket Sophie Brahes regnskabsbog vidner om, da

72 A.S. Christensen 2001 bind 3, s. 250–251.

73 Corpus Constitutum Daniæ 26.08.1622 – Secher 1891–1894; Nielsen 1996, s. 63.

74 Nielsen 1996, s. 63.

75 Bayreuther 2014, s. 109–130.

76 Se Bricka & Gjellerup 1874–1875; Bricka 1913.

77 Andersen 1971, s. 48–49.

78 Giødesen 1626.

hun i 1630 betalte for hest og undervisning til sønnen Otte Rosenkrantz, som var indskrevet på Sorø akademi.⁷⁹

Hestens hovedfunktion som redskab i den adelige dagligdag knytter sig til datidens rejsepraksis, hvor hesten og den hestetrukne vogn fungerede som de primære transportmidler over land.⁸⁰ Som tidligere nævnt giver Eske Brocks dagbøger indblik i den adelige dagligdag, og denne var i høj grad præget af rejser mellem spredte godsbesiddelser, men særdeles også transport til og fra kongelig tjeneste. I dagbøgerne anføres et utal af rejser, og i 51 af tilfældene noterede Eske Brock størrelsen af sit følge ved at angive antallet af heste og vogne.⁸¹ At opgøre størrelsen af en gruppe på baggrund af antal heste var en praksis, som optræder i flere sammenhænge. Eksempelvis var bryllupskosten og dermed antallet af gæster beregnet efter 300 heste i optegnelsen over et ukendt adelsbryllup i 1550.⁸² I dagbøgerne varierede Eske Brocks følge fra 2 til 20 heste, hvor 4-8 heste var det antal, han oftest rejste med.⁸³ Størrelsen på følget og antallet af heste for vognene blev af samtiden opfattet som et udtryk for status, og for at imødegå adelig konkurrence på dette felt udstedte Christian 4. en forordning, som forbød adelsfolk at spænde mere end fire heste for deres vogne.⁸⁴ Denne forordning synes imidlertid ikke altid at være blevet fulgt, for i inventariet efter Siegfried von Rindscheid til Herningsholm anføres det i 1608, at der i ladegården stod en *Stuor voggen till sex heste*.⁸⁵ I *Dagligt Liv i Norden* gennemgår Troels-Lund på klassisk evolutionistisk vis vognens og karetens udvikling i 1500-tallet og århundreder frem.⁸⁶ I den forbindelse lægger han særligt vægt på den adelige karet og den status, som var forbundet med en velevkiperet vogn, hvilket blandt andet kommer til udtryk i en befaling fra Christian 4. i 1594, hvor han beordrede adelen til at gøre ham følge i kuskvogn og ikke til hest.⁸⁷ Den britiske historiker Peter Edwards pointerer dog, at tiden omkring 1600 i udpræget grad var en overgangstid, hvor flere engelske adelsmænd veg tilbage fra at rejse med vogn, da denne rejseform oftest blev associeret med fruentimmere.⁸⁸ Der synes i denne sammenhæng at være et maskulint ideal forbundet med at rejse til hest – et ideal som unægtelig griber tilbage til hestens anvendelse som redskab i krig. I Eske Brocks dagbøger fremgår det, at han vekslede mellem at rejse til hest eller i vogn, men han synes dog at have foretrukket hesten.

79 Sophie Brahe 1630 – Paulsen 1955, s. 37–48.

80 Witt 1969, s. 665–678.

81 EB 1604–1622 – Larsen 2005.

82 Se danmarkshistorien.dk – Fortegnelse over forbrug af føde- og drikkevarer ved et fornemt bryllup ca. 1550 20.12.2016.

83 EB 1604–1622 – Larsen 2005.

84 Troels-Lund 1929–1931, bog 1, s. 89.

85 Siegfried von Rindscheid 1608 – Steensberg 1975.

86 Troels-Lund 1929–1931, bog 1, s. 85–97.

87 Troels-Lund 1929–1931, bog 1, s. 91.

88 Edwards 2007, s. 214–215.

Typologisering og værdi

I dagbøgerne anførte og kategoriserede Eske Brock primært de heste, som han interagerede med på baggrund af deres funktion. Han nævner blandt andet „stodheste“, som er en ældre betegnelse for avlshingste, „vognheste“, der blev anvendt til kørsel, og „bønderheste“, som blev brugt til det daglige arbejde.⁸⁹ En af Eske Brocks store passioner var rævejagt, som til en vis udstrækning foregik til hest, og ved flere lejligheder nævner han jagtheste, som også benævnes „jagtklippere“.⁹⁰ Den sidste hestetype som optræder i dagbøgerne, er herskabets egne heste, som her betegnes „rideheste“.⁹¹ Det var disse heste herskabet personligt anvendte til at ride på eller spænde for vogne, og det var denne hestetype, som Eske Brock stillede med til rostjenesten. Her blev de menige rytteres heste betegnet „rytterheste“, og hans egen personlige hest blev refereret til som „rosthesten“.⁹² Kildernes tavshed om eventuelle forhold mellem hest og rytter af mere personlig karakter bevirker, at det ikke lader sig gøre at gå nærmere ind på denne forbindelse, om end det er sandsynligt at Eske Brock havde en fortrukket hest eller to. Det kan have rod i en rent praktisk tilgang til hesten som redskab, eller det kan skyldes 1600-tallets adelige skrivestil, som kan synes minimalistisk i forhold til 1700-tallets til tider mere uddybende og refleksive skrivelser.⁹³

Gennem de mange hestehandler Eske Brock afsluttede, fremgår det tydeligt, at de enkelte heste blev tillagt forskellig værdi alt efter deres funktion, race, alder og type. En jagthest blev eksempelvis solgt for 10 slette daler d. 21. marts 1617, hvorimod en fornem ridehest kunne være op mod 100 rigsdaler værd.⁹⁴ I forlængelse af denne værdimæssige differentiering mellem hestetyperne skelnede Eske Brock ligeledes i det personlige ejerskabsforhold, idet ridehestene konsekvent blev benævnt *mine heste*, hvorimod de andre heste ikke blev tillagt dette possessive pronomen.⁹⁵ Denne differentiering kan være foretaget på baggrund af disse hestes større økonomiske værdi og deres rolle som repræsentative statusmarkører i sociale sammenhænge, men også på baggrund af den regelmæssige anvendelse af ridehestene i forbindelse med daglig transport.

89 Eks. EB 01.10.1612 – Larsen 2005, s. 117; EB 16.03.1617 – Larsen 2005, s. 151; EB 24.03.1613 – Larsen 2005, s. 131.

90 Eks EB 25.03.1609 – Larsen 2005, s. 64.

91 Eks. EB 20.09.1604 – Larsen 2005, s. 38.

92 EB 23.08.1611 – Larsen 2005, s. 89; EB 13.04.1611 – Larsen 2005, s. 80–81.

93 Dette på trods af den adelige „skrivekløe“, som beskrives i Bjørn 2001.

94 EB 21.03.1617 – Larsen 2005, s. 151; EB 17.08.1609 – Larsen 2005, s. 71–72.

95 Eks. EB 20.09.1604 – Larsen 2005, s. 38.

Funktionsbestemt teori om domesticerede dyr

Den amerikanske kulturhistoriker Marcy Norton har opstillet en funktionsbestemt teori, hvormed domesticerede dyr kan placeres indenfor følgende fire kategorier: *forbrugsdyr*, *funktionsdyr*, *vassaldyr* og *pragtdyr*.⁹⁶ *Forbrugsdyr* dækker over dyr som svin og får, der fortæres eller på anden måde anvendes til forbrug, og *funktionsdyr* er deciderede arbejdsdyr som eksempelvis okser og vagthunde. Begge disse kategorier kan samles under betegnelsen husdyr. *Vassaldyr* deler træk med *funktionsdyr*, idet de ligeledes udfører en form for arbejde, men deres arbejde er af en anden art, som stiller højere krav til gensidigt samarbejde mellem menneske og dyr. *Pragtdyr* betegner dyr som ikke nødvendigvis tjener nogen praktisk funktion, men er sjældne eller eksotiske, og derved anvendes til fremvisning.⁹⁷

Ser vi nærmere på 15- og 1600-tallets heste i forhold til denne teori fremgår det af Eske Brocks dagbøger og hans samtid, at heste ikke kan kategoriseres som *forbrugsdyr*, idet de ikke direkte var i konsum eller på anden måde blev holdt med henblik på forbrug.⁹⁸ Der forefindes dog enkelte eksempler på konsum af hestekød, men som Tyge Kroghs værk, *Det store natmandskomplot*, klart eksemplificerer, så var kød fra dette dyr pålagt et kraftigt tabu.⁹⁹ Ikke desto mindre blev huder, knogler og hår fra døde heste anvendt til en række forskellige formål, men denne udnyttelse af de animalske ressourcer var ikke det intenderede formål med hestehold, hvorfor hesten ikke kan kategoriseres som *forbrugsdyr*. Til gengæld kan både bønderheste og vognheste betegnes som *funktionsdyr*, da de reelt udførte et arbejde, og dermed havde en funktion, om end de adelige vognheste var af en noget anden prisklasse end bøndernes arbejdsheste. Mere interessant bliver det imidlertid, når vi går videre til kategorien *vassaldyr*. Jagt var en farefuld disciplin, som nemt kunne gå over stok og sten, hvilket krævede stor koncentration og samarbejde mellem hest og rytter, hvormed jagtheste kan kategoriseres som *vassaldyr*. Men også rideheste kan betegnes som *vassaldyr*, idet de synes at have indgået i et særligt samarbejde med rytteren, hvilket Eske Brocks ejerskabsforhold til denne hestetypen indikerer. Netop på dette punkt, gennem anvendelsen af heste som *vassaldyr*, adskilte den equine adelskultur sig fra det resterende samfund, idet bønder og borgere primært anvendte heste til arbejde og dermed som *funktionsdyr*. I dagbøgerne optræder der flere heste til en værdi af op mod 100 rigsdaler, hvilket ganske vidst tyder på, at der var tale om prægtige dyr, men dette forhold er ikke nok til direkte at kategorisere dem som *pragtdyr*.¹⁰⁰ Heste kan imidlertid sagtens optræde som *pragtdyr*, hvilket Christen Skeels rejsedagbog fra

96 Fri og tilpasset oversættelse af kategorierne fra Norton 2012, s. 53–62.

97 Norton 2012, s. 53–62.

98 Edwards 2007, s. 5.

99 Krogh 2000.

100 EB 17.08.1609 – Larsen 2005, s. 53.

1619-1627 vidner om, idet han noterede, hvordan han ved et fyrstehof fik lov at prøve en miniaturehest, og i Italien fik forevist landets største hest.¹⁰¹ Således fremgår det, at hestens rolle som redskab var mangesidig med flere varierende funktioner og havde en central plads i den adelige dagligdag.

Hestens symbolske betydning

Gennem rollen som redskab indgik hesten i en lang række daglige situationer, i hvilke den undersøgte periodes adelsmænd havde kontakt med standsfæller eller undergivne. Denne interaktion var i flere tilfælde indhyllt i et net af sociale koder, hvor selv daglige redskaber blev tillagt symbolsk værdi og betydning.¹⁰² Dette gjorde sig også gældende for den adelige gang.

Status og forbrug

Langt de fleste bondehjem var udstyret med en eller to heste i deres dyrehold, hvorimod en adelig husholdning, som ved Eske Brock, kunne tælle adskillige heste.¹⁰³ I de foregående afsnit så vi nærmere på det adelige hestehold og den equine adelskultur, som var omfangsrig og forbundet med en lang række udgifter. På baggrund af disse omkostningsfulde omstændigheder var det adelige hestehold et område igennem hvilket, adelstanden kunne udtrykke sin samfundsmæssige status og velstand. Selve antallet af heste kunne på den måde fungere som udtryk for status, men som dagbøgerne viser, varierede hestenes pris alt efter type, hvormed hestens funktion kunne påvirke dens økonomiske værdi og derigennem dens rolle som statusmarkør.¹⁰⁴

15- og 1600-tallets adelige statusforbrug kan, som Leon Jespersen blandt andet gør, sættes i relation til Thorstein Veblens teori om *conspicuous consumption*, ifølge hvilken iøjnefaldende forbrug kan anvendes til at understrege social status og økonomisk magt.¹⁰⁵ Udover at føre mange og dyre heste kom adelens iøjnefaldende forbrug til udtryk på materielkulturel vis i form af equint udstyr, som var overdådigt udsmykket. D. 7. april 1608 noterede Eske Brock, at han betalte 26 rigsdaler og 2,5 mrk. for fire sølvbeslåede sæt hestetøj til sin hustrus heste, og i 1628 noterede Sophie Brahe ligeledes udgifter for sølvtøj til fire heste.¹⁰⁶ Seletø-

101 Christen Skeel 1619-1627 - Tomner 1962.

102 Stoklund 2003, s. 18-20.

103 Edwards 2007, s. 2-3.

104 Eks. EB 21.03.1617 - Larsen 2005, s. 151; EB 17.08.1609 - Larsen 2005, s. 71.

105 Se L. Jespersen 2010; Veblen 1899.

106 EB 07.04.1608 - Larsen 2005, s. 48; Sophie Brahe 1628 - Paulsen 1955, s. 14-24.

jet blev anvendt i forbindelse med vognkørsel, og kunne uden problemer tjene sit formål foruden det tilføjede ædelmetal, hvorved sølvbeslagene fremstår som rene udtryk for iøjnefaldende forbrug og statusmarkering. Eksemplet med Eske Brock og Sophie Brahes synes imidlertid beskedent sat i forhold til Siegfried von Rindscheids inventarium, hvor det for alvor bliver tydeligt, hvilket omfang adelstandens iøjnefaldende forbrug kunne have. Om Siegfrieds equine udstyr skrives følgende:

Thill Ridehestenn

Suortt fløegels thøeg medt ssølfv besslagenn och suends kabber dertill Gull ledertøeg med ald ssiin behøringh medt vj suansk remer paa huer sside j med hiørn quasterj
Suortt fløegels thøegh medt suansk rømer och silcke quaste.....j
Leder ridethøeg medt ald ssinn behøringh.....vijj
Riide thøeg aff leder medt messing beslagenvj
Røedt klede thøeg till en vogen hest medt bielder bessett.....j
 Osv.¹⁰⁷

Besat med fløj, sølv og guld må Siegfrid von Rindscheid have taget sig imponerende ud, idet han førte sig frem til hest, og vognhestens bjælder har på lang afstand kunne gøre omgivelserne opmærksomme på, at her nærmede sig en velhavende mand, hvormed det iøjnefaldende forbrug ydermere fik et auditivt aspekt. Disse statusmæssige symboler som hesten og det equine udstyr er eksempler på, var dels rettet mod de lavere stænder men i særlig grad også rettet mod standsfæller og i visse tilfælde kongen, med hvem dele af højadelen til tider søgte at måle sig.¹⁰⁸ Det var imidlertid en dyr affære at føre sig frem til hest, hvilket vi kan se i dagbøgerne efter Eske Brock og i Sophie Brahes regnskabsbog, hvor køb af heste samt betaling af saddelmager og beslagsmed optræder som tilbagevendende udgifter foruden de mere luksusbetonede køb af rigt dekoreret rideudstyr og seletøj. Hestene i sig selv kan også anskues som luksusvarer, der i særdeleshed appellerede til unge adelsfolk, hvilket Ditlev Ahlefeldt skriver om i sine erindringer, og rigsråd Christen Skeel formaner sin søn imod gennem en rejseinstruks fra 1652.¹⁰⁹ Dette overdådige og iøjnefaldende forbrug begrænsede sig ikke kun til den equine adelskultur, men var så omfattende, at der i 15- og 1600-tallet blev udstedt flere luksusforordninger netop med det formål at begrænse adelstandens materielle og iøjnefaldende statusforbrug.¹¹⁰ Herunder også deres forbrug af heste og equint udstyr.

107 Siegfried von Rindscheid 1608 - Steensberg 1975.

108 L. Jespersen 2001, s. 486-488.

109 Ahlefeldt 1617-1660 - Bobé 1922, s. 29; Skeel 1652 - L. Jespersen 1994.

110 Se L. Jespersen 2010.

Figur 3. En ung adelsmand fra begyndelsen af 1600-tallet fører sig frem med fine klæder og andet standsmæssigt tilbehør. Den mørke tjener er klædt i matchende antræk, og hunden har ligeledes grå nuancer. Kompositionens centrum er adelsmærket par excellence; den fornemme, rødbrune ganger med fløjlsbetrukke sadel og lang bølget man. Sebastian Vrancx cirka 1620. Statens Museum for Kunst. Foto: Kasper Steinfeldt Tipsmark 2017.

Status kunne imidlertid også komme til udtryk på immateriel vis, idet gode ridefærdigheder blev betragtet som et adeligt ideal og et middel, hvormed man kunne føre sig frem ved hoffet og derved skabe sig en embedsmæssig karriere. I sin undersøgelse af adelig embedsfordeling påviser Hans Chr. Wolter, hvordan tjeneste som hofjunker med større sandsynlighed end kancellitjeneste gik forud for en lensmandspost eller sæde i rigsrådet.¹¹¹ Under den rideglade Christian 4. indebar tjenesten som hofjunker blandt andet deltagelse i hoffets turneringer eller ceremonielle følger, under hvilke situationer det var bydende nødvendigt at kunne føre sig standsmæssigt til hest. I en svensk husholdningsbog for unge adelsfolk fra 1581 optræder *Rytterij og Öffningh opå allehonde Ridderspel* sidestillet med *Regemente och Politix* på en liste over emner, som en ung adelsmand burde studere.¹¹² Disse ridemæssige færdigheder adskilte adelsmanden fra den menige bonde eller borger, der, såfremt de ejede en hest, blot anvendte den til arbejde eller transport.¹¹³ Til hest var adelsmanden hævet over bonden – fysisk

111 Wolter 1982.

112 Per Brahe 1581 - Granlund 1971, s. 25-27.

113 Edwards 2007, s. 3.

såvel som symbolsk og hans dominans over dyret kan på sin vis paralleliseres med herremændens magt over fæstebonden.

Mønstring af rostjenestens ryttere

Som nævnt i indledningen havde adelstanden siden middelalderen indtaget en privilegeret position i samfundet på baggrund af krigstjeneste til hest, og i den forbindelse opstod de betegnende termer *Ridder*, *Ritter*, *Kavaler* og *Chevalier*, som leder tilbage til henholdsvis rytter og hest.¹¹⁴ I 1525 blev denne krigstjeneste transformeret til en decideret institution ved navn rostjenesten, hvorigennem rigets adel forpligtede sig på at stille med et fastnormeret antal ryttere på baggrund af deres individuelle godsformue og indkomst.¹¹⁵ Selve termen *rostjeneste* har rod i det tyske ord *ross*, som i dansk sammenhæng kan oversættes til ganger, hvormed *rostjeneste* som samlet term kan fordanskes til *gangerstjeneste*.¹¹⁶

Hvert år blev der afholdt mønstring af rostjenesten, og i denne forbindelse kom hestens rolle som adelig statusmarkør særligt til udtryk. Eske Brock var indskrevet under Aalborg fanen, og skulle derfor stille med sine heste og ryttere til kongelig inspektion i Viborg. Fra d. 8.-9. maj 1609 noterede Eske Brock, at der blev holdt mønstring, og at kongen inspicerede rytterne, ... *først slagit j togorning, dernest... slagitt vdi slagttorning*, som var henholdsvis marchformation og angrebsopstilling.¹¹⁷ Formålet med disse mønstringer var at kontrollere rytternes antal og færdigheder, men samtidig også at demonstrere adelens fortsatte position som samfundets værnestand på trods af tidens militære udviklinger, der, som påpeget i Michael Roberts tanker om den militære revolution, satte rytteriet i anden række på slagmarken.¹¹⁸ Gennem disse mønstringer fremstod hesten og den rustede adelsrytter som et symbol på det feudale voldspotentiale, som adelstanden på sin vis stadig lå inde med.¹¹⁹ Under rejsen til Viborg har synet af Eske Brock og hans rustede ryttere været en påmindelse til bønder og borgere om adelstandens særlige privilegier og ret til at bære gyldne kæder. Ifølge Niels Hemmingsens ligprædiken skulle Herluf Trolle have kædet denne ret direkte sammen med adelstandens forpligtelse til at forsvare riget.¹²⁰

I kraft af rostjenesteinstitutionens taksation på én hest pr. ca. 300 tdr. hartkorn fungerede antallet af hestene ydermere som et symbol og et parameter, hvormed adelsmændene direkte og uden iøjnefaldende forbrug kunne måle deres velstand

114 Poulsen 2001, s. 55; Pedersen 2005, s. 172.

115 Lind 2001, s. 589; KJV Jespersen 1977.

116 Oxford German Dictionary: Ross.

117 EB 09.05.1609 - Larsen 2005, s. 67; www.ordnet.dk - togorden 21.12.2016.

118 Se Roberts 1995.

119 Se Netterstrøm 2012.

120 Hemmingsen 1565 - Wad 1893 s. XXII.

og status med standsfællerne. I sin disputats fra 1977 fremhæver K.J.V. Jespersen, hvordan adelstanden i visse tilfælde udviste uvilje til at stille med det takserede antal ryttere, og at periodens adelsmænd til tider opfattede rostjenesten som en sur pligt.¹²¹ Eske Brock synes imidlertid at være undtagelsen, der bekræfter reglen – hvis det er en regel, for der spores en vis tilfredshed i de dagbogsnotater, der beskriver antallet af heste, som han sendte af sted til mønstring i Viborg.¹²² Eske Brock var en af landets største godssamlere, og han kunne år for år se sit følge af heste vokse i takt med sine godsbesiddelser, frem til 1624 hvor han skulle stille i Viborg med ikke mindre end 27 heste.¹²³ For Eske Brock var mønstringerne af rostjenesten tydeligvis en mulighed for at demonstrere sin velstand overfor standsfællerne og fastslå sin position i toppen af den danske højadel. Grundet tidens lavkonjunktur i landbruget opstod der et skel mellem høj- og lavadel indenfor den danske adelstand, som hidtil havde været en relativ homogen samfundsgruppe.¹²⁴ Denne stratificering kommer tydeligst til udtryk gennem rostjenestens taksationslister over ryttere og heste fordelt efter indkomst, hvor de mindst formuende adelsfolk kun blev takseret til at stille med en halv hest, mens godsmagnater som Eske Brock og Ellen Marsvin skulle stille med mere end 20 heste.¹²⁵

Ceremonielle følger

Dåb, bryllup og begravelse ligger ganske vist ud over det sædvanlige, men på samme vis som mønstring af rostjenesten var der tale om tilbagevendende begivenheder og dermed et regelmæssigt element i den adelige årskalender. Af den årsag kan disse begivenheder indskrives som en del af adelstandens daglige liv.¹²⁶ Disse festlige lejligheder var forbundet med en lang række traditioner, ceremonier og ritualer, hvoraf visse foregik til hest og dermed knytter sig til den equine adelskultur. De ceremonielle forhold omkring adelstandens højtideligheder står dog ikke mål med hoffets grandiose optog og turneringer, men kan tillægges lignende social og symbolsk betydning.¹²⁷

I sit bidrag til *Kulturstudier Nr. 1 / Juli 2017* dykker Peer Seesko ned i den fynske adels historie og tilknytning til Odense by i perioden 1560-1670. I den forbindelse tager han afsæt i adelige bryllupper og begravelser, for at anvende disse traditionsbundne begivenheder til at undersøge og diskutere Odenses rolle

121 KJV Jespersen 1977, s. 70–92.

122 EB 20.09.1604 – Larsen 2005, s. 38.

123 Larsen 2005, s. 17.

124 Hansen 1964, s. 112–149; KJV Jespersen 1977, s. 151–152; L. Jespersen 2001, s. 483–484.

125 Se KJV Jespersen 1977.

126 Hvilket Troels–Lund ligeledes gør i 8.–14. bog af *Dagligt Liv i Norden*; Troels–Lund 1929–1931, bog 8–14.

127 Olden–Jørgensen 2002, s. 47–76.

som centralt omdrejningspunkt for den fynske adel.¹²⁸ Uden dog at eksplicitere det skriver han sig dermed i forlængelse af Troels Troels-Lund, der ligeledes beskæftiger sig indgående med bryllupper og begravelser i 1500-tallet og en anelse frem.¹²⁹ Fælles for begge historikere er, at de fremhæver de ceremonielle følgers centrale betydning og i den forbindelse også hestens symbolværdi, hvilket vi skal se nærmere på i det følgende.

Det var gammel tradition at følge bruden eller liget til kirke i forbindelse med bryllup eller begravelse, og disse ceremonielle optog af adelige ryttere og vogne var nøje arrangeret, så hver deltager fik plads i følget alt efter rang.¹³⁰ Dette var en oplagt mulighed for at måle værdighed og demonstrere status overfor standsfæller, og det var særligt ved sådanne lejligheder, at de fornemme rideheste blev sadlet med sølvbeslået seletøj og andet fornemt udstyr.¹³¹ Udover denne indadrettede statusdemonstration mod andre standsfæller havde disse beredne optog også en konsoliderende funktion for adelstanden på baggrund af det samlede følges udadrettede signaler. Gennem eskortens kollektive færd til kirke, fungerede de pyntede heste og fornemme vogne som et visuelt udtryk for adelstandens magt og velstand, hvorved de øvrige stænder, i form af købstædernes borgere, som Seesko understreger i sin artikel, og oplandets bønder, blev påmindet om samfundets hierarkiske orden.¹³²

I Eske Brocks dagbøger noterede han ved flere lejligheder at have deltaget i sådanne bryllups- og begravelsesfølger eller at have sendt heste til at ride i denne form for optog.¹³³ Opgørelserne i dagbøgerne viser, at det varierede, hvor mange heste han deltog med, og om han selv personligt red med i følget. Denne variation i følgets størrelse kan naturligvis have grund i praktiske omstændigheder, men dagbøgerne viser, at der var forbundet en vis æresbevisning i at deltage med mange heste. D. 30. april 1622 lod Eske Brock eksempelvis 10 af sine rideheste gå for liget af Maren Kruse på vejen fra Svenstrup til Mariager, og om barnebarnet Christen Skeels begravelse skrev han: *bleff hans salig lig til Viborg jndførdt, och redt en hiel hoff herremendt vdt imodt ligitt.*¹³⁴ De mange adelsrytteres deltagelse fungerede i sådanne forbindelser både som æresbevisning og trøst for familierne i den svære stund, men var samtidig en konsoliderende bekræftelse af slægtskabs- og loyalitetsbånd.

Gennem sin rolle som redskab og transportmiddel var hesten dermed et centralt element i de traditioner og sædvaner, som knyttede sig til adelskulturens ceremonielle følger og fik i denne sammenhæng udvidet sin i udgangspunktet

128 Seesko 2017, s. 6.

129 Troels-Lund 1929-1931, 9.-14. bog.

130 Troels-Lund 1929-1931, bog 11, s. 11-12.

131 EB 07.04.1608 - Larsen 2005, s. 48; Sophie Brahe 1628 - Paulsen 1955, s. 14-24.

132 Seesko 2017, s. 7.

133 Eks. EB 21.04.1604 - Larsen 2005, s. 32; EB 16.08.1609 - Larsen 2005, s. 71.

134 EB 30.04.1622 - Larsen 2005, s. 193; EB 03.04.1617 - Larsen 2005, s. 153.

praktiske rolle til også at fungere som statusmarkør og standsmæssigt symbol med indadrettede såvel som udadrettede signalværdier.

Sammenfatning

Med udgangspunkt i Eske Brocks dagbøger kan det således sammenfattes, at det adelige hestehold havde et anseeligt omfang, der materialiserede sig i bygninger såvel som landskab og affødte en materiel kultur med vidtrækkende samfundsmæssige berøringsflader. Hestene blev avlet efter tidens gældende mode, hvor periodens fælleseuropæiske adelskultur kom til udtryk i form af import og eksport af spanske, frisiske, franske og danske heste. I dagligdagen blev standens heste typologiseret efter deres praktiske anvendelse, hvorved de forskellige typer funktionelt kan kategoriseres som henholdsvis *funktionsdyr*, *vassaldyr* og *pragtdyr*, men ikke *forbrugsdyr*.¹³⁵ Hesten blev primært anvendt som redskab i forbindelse med arbejde og transport, men adelstanden adskilte sig fra det resterende samfund ved også at anvende hesten til mere lystbetonede aktiviteter, som eksempelvis jagt og ridning. På baggrund af de forskellige situationer og sociale kontekster hvori hesten indgik, blev dyret tillagt varierende symbolsk betydning. Som et led i adelstandens iøjnefaldende forbrug fungerede fornemme heste og kostbart udstyr som midler, hvormed adelen kunne signalere deres velstand og status – eksternt over for samfundets lavere stænder og internt over for standsfæller. Grundet adelstandens middelalderlige genesis som rytter- og værnestand fremstod hesten ligeledes som det ultimative symbol på adelskab, og gennem de årlige mønstringer af rostjenesten fungerede krigshesten og den rustede rytter som en påmindelse om adelstandens feudale voldspotentiale.

Den equine adelskultur var et centralt element i den overordnede adelskultur og fra vugge til grav, indgik hesten i den adelige dagligdag som henholdsvis redskab og symbol. Hesten blev spændt for vognen, på dagen hvor det velbyrdige spædbarn skulle døbes i kirken, og på livets sidste færd blev den afdøde adelsmand ført til sit evige hvilested af en hestetrukket vogn fulgt af herremænd på fornemme gangere.¹³⁶

135 Se Norton 2012.

136 Troels-Lund 1929-1931, bog 8, s. 54-56; Troels-Lund 1929-1931, bog 14, s. 127-132.

Litteratur

- Andersen, Birte 1971: *Adelig Opfostring*. Institut for Dansk Skolehistorie.
- Anonym forfatter 1632: *Heste Lægedom*. Kiøbenhaffn. Ved Det Kongelige Bibliotek ISBN 130018993938.
- Bang, Gustav 1893-95: „Jørgen Skels Dagbøger for 1615 og 1627“. Samlinger til Jysk Historie og Topografi, Bind 4.
- Bayreuther, Magdalena 2014: “Breeding Nobility: Raising Horses at Early Modern German Courts“. Cuneo, Pia F. (ed.): *Animals and Early Modern Identity*. Ashgate. DOI: 10.4324/9781315097213.
- Bech, Svend Cedergren 1979-1984: *Dansk Biografisk Leksikon*. Den Store Danske.
- Bisgaard, Lars 1988: *Tjensteideal og fromhedsideal – Studier i adelens tænkemåde i dansk senmiddelalder*. Arusia – Historiske Skrifter.
- Bjørn, Hans 2001: „...Ganske venligen tilskrevet i egen hånd... – Studier i den danske adels „skrivekløe“ i renæssancen“. Ingesman, Per og Jens Villiam Jensen (red.): *Riget, Magten og Æren – Den Danske Adel 1350-1660*. Aarhus Universitetsforlag.
- Bobé, Louis 1922: *Ditlev Ahlefeldts Erindringer 1617-1660*. Henrik Koppels Forlag.
- Bosen, Hans, Per Bærentzen og Harald Pors 2012: *Renæssancens stænder og håndværk i tekst og billeder*. Forlaget Hikuin.
- Bricka, C.F. og S.M. Gjellerup 1874-1875: *Den Danske Adel i det 16de og 17de Aarhundrede I – Samtidige Levnetsbeskrivelser*. Forlaget Rudolph Klein.
- Bricka, C.F. et al. 1885-2005: *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold*. C.A. Reitzel.
- Bricka, C.F. 1913: *Den Danske Adel i det 16de og 17de Aarhundrede II – Samtidige Levnetsbeskrivelser*. Foreningen til udgivelse af *Danmarks Adels Aarbog*.
- Busck, Steen og Henning Poulsen (red.) 2008: *Danmarks historie – i grundtræk*. Aarhus Universitetsforlag.
- Christensen, Anemette S. 1999-2002: „Herremandsliv i Danmark 1500-1660“. Lundgren-Nielsen, Flemming og Hanne Ruus (red.): *Svøbt i Mår – Dansk folkevisekultur 1550-1700*, Bind 1-4. C.A. Reitzel.
- Christianson, John Robert 2006: „Tycho Brahe“. Bach-Nielsen, Carsten, Johan Møhlefeldt Jensen, Jens Velle, Peter Zeeberg (red.): *Danmark og renæssancen 1500-1650*. Gads Forlag.
- Cuneo, Pia F. (ed.) 2014: *Animals and Early Modern Identity*. Ashgate. DOI: 10.4324/9781315097213.
- Danstrup, John et al. (red.) 1956-1978: *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*. Rosenkilde og Bagger.

- Det Nationalhistoriske Museum På Frederiksborg 1981: *Frederiksborghesten og det kongelige Frederiksborgske stutteri*. Det Nationalhistoriske Museum På Frederiksborg.
- Edwards, Peter 2007: *Horse and Man in Early Modern England*. Hambledon Continuum. DOI: 10.5040/9781474210072.
- Edwards, Peter, Karl A.E. Enenkel, Elspeth Graham (ed.) 2011: *The Horse as Cultural Icon: The Real and the Symbolic Horse in the Early Modern World*. Brill. DOI: 10.1163/9789004222427.
- Ettrup, Flemming 1997: „Esrum Kloster som hovedsæde for Frederiksborgstutterierne“. Søren Frandsen, Jens Anker Jørgensen og Chr. Gorm Tortzen (red.): *Bogen om Esrum Kloster*. Frederiksborg Amt.
- Enemark, Poul 1983: *Oksehandlens historie ca. 1300-1700*. Eget forlag.
- Gjødesen, Jens 1626: *Eske Brock, vita, 1626*, transskriberet udgave ved Dansk Center for Herregårdsforskning – ej udgivet.
- Gjerløff, Anne Katrine 2009: „Kampen om den røde ko – dominerende temaer i dansk kvægavl i 1800-tallets slutning“. *Den Jyske Historiker*, nr. 123.
- Gjerløff, Anne Katrine og Jette Møllerhøj 2009: „Indledning: Historien – nu med dyr!“. *Den Jyske Historiker*, nr. 123.
- Glare, P.G.W. (ed.) 2012: *The Oxford Latin Dictionary*. Oxford University Press.
- Granlund, John & Gösta Holm 1971: *Per Brahe – Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk*. Nordiska museets Handlingar.
- Hansen, C. Rise 1965: *Skiftet efter Rigsråd Eske Brock 1626*. Dansk Videnskabs Forlag.
- Hansen, Svend Aage 1964: *Adelsvældens grundlag*. G.E.C. Gads Forlag.
- Hansson, Martin 2006: *Aristocratic Landscape- The Spatial ideology of the Medieval Aristocracy*. Lund University.
- Hylland, Ann 1998: *The Warhorse 1250-1600*. Sutton Publishing Limited.
- Ingesman, Per og Jens Villiam Jensen (red.) 2001: *Riget, Magten og Æren – Den Danske Adel 1350-1660*. Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, J. 2002: *Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris historie – fra dets første oprindelse til dets opløsning i 1840*. Bogans Forlag.
- Jespersen, KJV. 1977: *Rostjenestetaksation og adelsgods – Studier I den danske adelige rostjeneste og adelens godsfordeling 1540-1650*. Odense Universitetsforlag.
- Jespersen, Leon 1994: „Otte Skeels Rejseinstruks 1652“. *Historie*, bind 21.
- Jespersen, Leon 2001: „Indledning om det 17. århundrede (1600-1660)“. Per Ingesman (red.): *Riget, Magten og Æren*. Aarhus Universitetsforlag.
- Jespersen, Leon 2010: „At være, at ville og at have: træk af luksuslovgivningen i Danmark i 15- 1600-tallet“. *temp – tidsskrift for historie*, nr. 1.

- Jørgensen, Jesper Düring 1995: „Introduktion til Georg Engelhard Löhneysens ridebøger i det Kongelige Bibliotek“. *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, bind 34.
- Jørgensen, Jesper Düring 1997: „Georg Engelhard Löhneysen – Fra den skrevne bidbog til den trykte ridebog“. *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, bind 36.
- Krogh, Tyge 2000: *Det store natmandskomplot*. Samleren.
- Larsen, Christian 2005: *Eske Brock medt egen handt – Eske Brocks dagbøger 1604-1622*. Landbohistorisk Selskab.
- Laursen, Jesper 2009: *Herregårdsjagt i Danmark*. Gads Forlag.
- Lind, Gunner 1994: *Hæren og magten i Danmark 1614-1662*. Odense Universitetsforlag.
- Lind, Gunner 2001: „Den danske adel og den militære revolution“. Per Ingeman (red.): *Riget, Magten og Æren*. Aarhus Universitetsforlag.
- Löhneysen, Georg Engelhard 1609: *Della Cavalleria*, Remlingen 1609. Ved Det Kongelige Bibliotek ISBN 3487080885.
- Lundgren-Nielsen, Flemming og Hanne Ruus (red.) 1999-2002: *Svøbt i Mår – Dansk folkevisekultur 1550-1700*, Bind 1-4. C.A. Reitzel.
- McDonnell, Jennifer 2013: „Literary Studies, the Animal Turn, and the Academy“. *Social Alternatives*, Bind 32, Hæfte 4, Side 6 – 14.
- Madsen, Emil 1897: „Om Rytteriet i de danske Hære i det 16de Aarhundrede“. *Historisk Tidsskrift*, bind 7, række 1.
- Rasmussen, Knud 1978: *Jacob Ulfeldts Rejse i Rusland 1578*. Rosenkilde og Bagger.
- Netterstrøm, Jeppe Büchert 2012: *Fejde og magt i senmiddelalderen*. Landbohistorisk Selskab.
- Nicolaisen, Frits (red.) 1993: *Gammel Estrup*. Randers Amts Historiske Samfund.
- Nielsen, Lisbeth Lund 1996: „Kongeligt hesteavl i Danmark før og efter Enevælden“. *Fortid og Nutid*, 1. hæfte.
- Nielsen, Niels et al. (red.) 1963: *J.P. Trap Danmark*, 5. udgave. G.E.C. Gads Forlag.
- Nielsen, Sven 1993: „Avlsgårdens bygningshistorie“. Frits Nicolaisen (red.): *Gammel Estrup*. Randers Amts Historiske Samfund.
- Norton, Marcy 2012: „Going to the Birds: animals and things and beings in early modernity“. Paula Findlen (ed.): *Early Modern Things. Objects and their Histories, 1500-1800*. Routledge.
- Olden-Jørgensen, Sebastian 2002: „Hofkultur, ritual og politik i Danmark 1536-1746“. Ulrik Langen (red.): *Ritualernes magt – Ritualer i europæisk historie 500-2000*. Roskilde Universitetsforlag.
- Olsen, Rikke Agnete 1996: *Hunden i Historien*. Aarhus Universitetsforlag.
- Olsen, Rikke Agnete 1999-2002: „Adelens dyr på folkevisernes tid“. Lundgren-Nielsen, Flemming og Hanne Ruus (red.): *Svøbt i Mår – Dansk folkevisekultur 1550-1700*, Bind 1-4. C.A. Reitzel.

- Oxford Dictionaries 2008: *Oxford German Dictionary*. Oxford University Press
- Paulsen, Henning 1955: *Sophie Brahes Regnskabsbog 1627-1640. Jysk Selskab for Historie*. Sprog og Litteratur.
- Pedersen, Mikkel Venborg 2013: *Luksus – Forbrug og kolonier i Danmark i det 18. århundrede*. Museum Tusulanumus.
- Poulsen, Bjørn 2001: „Med harnisk og hest – Om adel, krig og vold i dansk senmiddelalder“. Per Ingesman (red.): *Riget, Magten og Æren*, Aarhus Universitetsforlag.
- Raber, Karen and Treva Tucker 2005: *The Culture of the Horse: Status, Discipline, and Identity in the Early Modern World*. Ringgold Inc.
- Rasmussen, Carsten Porskrog 2008: “Det oldenburgske monarki i 1500-tallet“. Steen Busck og Henning Poulsen (red.): *Danmarks historie – i grundtræk*. Aarhus Universitetsforlag.
- Roberts, Michael 1995 (oprindeligt 1955 revideret 1967): „The Military Revolution 1560-1660“. *The Military Revolution Debate*.
- Roussell, Aage (red.) 1963-1968: *Danske Slotte og Herregårde*. Hassings Forlag.
- Sarbassova, Guldana 2015: „Language and Identity in Kazakh Horse Culture“. *Bilig*, bind 75.
- Secher, V.A. 1891-1894: *Corpus constitutionum Daniæ – Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558-1660*. Dansk Selskab for Udgivelse af Kilder.
- Seesko, Per 2017: “... med adelig proces... – Odense som centralt omdrejningspunkt belyst gennem adelige bryllupper og begravelser ca. 1560-1670“. *Kulturstudier*, nr. 1. DOI: 10.7146/ks.v8i1.96428.
- Simonsen, L.S. Vedel 1842-1843: *Bidrag til Lænsmanden paa Dronningborg, Rigsraad Eske Brock Levnedbeskrivelse*. Ove Thomsen.
- Steensberg, Axel 1975: “Bilag 1: Registrering af Siegfried v. Rindscheids inventar 1608“. *Herremændene på HERNINGSHOLM – Ridderliv og studeavl*. Poul Kristensen.
- Stoklund, Bjarne 2003: *Tingenes kulturhistorie*. Museum Tusulanumus Forlag.
- Swart, Sandra 2007: “But Where’s the Bloody Horse?,: Textuality and Corporeality in the “Animal Turn“. *Journal of Literary Studies*, Bind 23, Hæfte 3, Side 271. DOI: 10.1080/02564710701568121.
- Sørensen, John Kousgaard 1963: „Husdyrenes farvebetegnelser. En studie i tingbøgenes ordforråd“. *Bol og By: Meddelelser fra Landbohistorisk Selskab*, Nr. 4.
- Thomas, Keith 1983: *Man and the Natural World – Changing attitudes in England 1500-1800*. Oxford University Press.
- Tipsmark, Kasper 2015: “Kriger og embedsmand – adelig identitet i 1500- og 1600-tallet“. *Herregårdshistorie*, nr. 10.
- Tipsmark, Kasper Lyng 2017: „Adelsvældens gangere – fælleseuropæisk adelskultur og herregårdens heste“. *Herregårdshistorie*, nr. 12.

- Tomner, Lennart 1962: *Christen Skeels Resedagbok 1619-1627*. Allhem.
- Troels-Lund, Troels 1929-1931: *Dagligt Liv i Norden i det Sekstende Aarhundrede*, 5. udgave. Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Veblen, Thorstein 1899: *The Theory of the Leisure Class*. Macmillan.
- Wad, Gustav Ludvig 1893: *Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gøye*. Herlufholms Stiftelse.
- Witt, Torben 1969: „Rejsens besværligheder“. Axel Steensberg (red.): *Dagligliv i Danmark 1620-1720*. Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck A/S.
- Wolter, Hans Chr. 1982: *Adel og embede – Embedsfordeling og karrieremobilitet hos den dansk-norske adel*. Den Dansk Historiske Forening.

Websteder

- Fortegnelse over forbrug af føde- og drikkevarer ved et fornemt bryllup ca. 1550*, <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/fortegnelse-over-forbrug-af-foede-og-drikkevarer-ved-et-fornemt-bryllup-ca-1550/> (27.11.2017)
- Grænser – 1660 – Len – Dronningborg*, <https://historiskatlas.dk/> (27.11.2017)
- Ekvipage*, <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=ekvipage&tab=for> (27.11.2017)

Summary

A mounted nobleman – Equine culture and the diaries of Eske Brock

In pre-modern society, the horse was an important part of everyday life for all strata of society due to its function as the primary means of transportation when travelling across country. But in relation to the nobility the horse had an even more central and defining role.

Through an examination of the journals of the Danish nobleman Eske Brock, this article investigates the daily aspect of equine culture in the 16th and the 17th centuries in order to discuss the function of the horse as a practical tool and sociocultural symbol for the Danish nobility. The equine culture of the nobility was of great dimensions and materialized itself in manorial buildings as well as the surrounding landscape. The horse was primarily used for transportation but the nobility separated itself from the rest of society by also using the horse for leisure purposes such as hunting and dressage. Furthermore, expensive horses and chariots were key elements in the conspicuous consumption of the nobility and can as such be perceived as symbols of wealth and status. Finally, the medieval genesis of the nobility and the distinct noble privileges were intimately connected to mounted military service, making the horse an essential mark of nobility.